

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ДІТЕЙ

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS FOR THE PREVENTION OF CRIMINAL ILLEGAL ACTIVITIES AGAINST CHILDREN

Тіточка Т.І., к.ю.н.,
докторант докторантури

Донецький державний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються основні міжнародні правові стандарти захисту неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень. Вказується, що керуючись сучасним баченням віктимологічної практики та її пріоритетів, до складових міжнародних стандартів запобігання кримінально протиправній діяльності щодо дітей необхідно віднести: 1) визначення поняття «неповнолітня особа» в якості привілейованої категорії жертв кримінальних правопорушень; 2) визнання неповнолітнього повноцінним громадянином держави та учасником процесуальних відносин; 3) необхідність урахування особливостей фізичного та психічного здоров'я неповнолітньої жертви кримінального правопорушення як обставини, що його обтяжує; 4) необхідність залучення спеціалістів у галузі психології та педагогіки для прискорення посткримінального реабілітаційного процесу; 5) необхідність створення заходів та засобів роботи з неповнолітніми особами з метою утримання від первинної та вторинної віктимізації. Автор зазначає, що проведене дослідження дозволило підсумувати, що основними правовими актами про допомогу дітям, які стали жертвами злочину є: Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року тощо. Основними рисами міжнародних стандартів запобігання кримінально протиправній діяльності щодо неповнолітніх осіб є: 1) реалізація на реформованій, апробованій та соціально визнаній гуманістичній платформі; 2) альтернативний підхід до взаємодії з неповнолітньою жертвою кримінального правопорушення; 3) критична кримінально-правова модель покарання осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у відношенні специфічних категорій неповнолітніх осіб; 4) симбіоз карального та відновного підходу до проваджень у яких потерпілою є неповнолітня особа; 5) створення кримінологічних та віктимологічних стратегій, заснованих на забезпеченні найкращого правового захисту інтересів дитини.

Ключові слова: неповнолітній, жертва, міжнародні стандарти, кримінальне правопорушення, міжнародні практики, міжнародні документи.

The article considers the main international legal standards for the protection of juvenile victims of criminal offenses. It is pointed out that, guided by the modern vision of victimological practice and its priorities, the components of international standards for the prevention of criminal activity against children include: 1) defining the term "juvenile" as a privileged category of victims of criminal offenses; 2) recognition of a minor as a full-fledged citizen of the state and a participant in procedural relations; 3) the need to take into account the peculiarities of physical and mental health of a juvenile victim of a criminal offense as an aggravating circumstance; 4) the need to involve specialists in the field of psychology and pedagogy to accelerate the post-criminal rehabilitation process; 5) the need to create measures and means of working with minors in order to refrain from primary and secondary victimization. The author notes that the study concluded that the main legal acts on assistance to child victims of crime are: the Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989, the Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Rights freedoms of November 4, 1950, the International Covenant on Civil and Political Rights of December 16, 1966, the European Convention on the Exercise of Children's Rights of January 25, 1996, and so on. The main features of international standards for the prevention of criminal activity against minors are: 1) implementation on a reformed, tested and socially recognized humanistic platform; 2) an alternative approach to interaction with a juvenile victim of a criminal offense; 3) critical criminal law model of punishment of persons who have committed criminal offenses against specific categories of minors; 4) symbiosis of punitive and restorative approaches to proceedings in which the victim is a minor; 5) creation of criminological and victimological strategies based on ensuring the best legal protection of the child's interests.

Key words: juvenile, victim, international standards, criminal offense, international practices, international documents.

Захист прав неповнолітніх осіб – одне з провідних завдань будь-якої держави, котре ґрунтується на пріоритетах, сформованих міжнародною правовою спільнотою. При цьому варто звернути увагу, що захист інтересів дитини є важливим, незалежно від того чи є вона правопорушником або жертвою суспільно небезпечного діяння. Хоча, звичайно, останні, як здається, мають бути захищені більш повноцінно. Саме для створення максимально комфортної кримінологічної платформи на міжнародному рівні сформовані певні правові стандарти, котрі рекомендовані для дотримання іншим державам. Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Відтак, як відомо, існує низка міжнародних нормативно-правових актів, котрі забезпечують захист прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб у будь-якій життєвій ситуації. Цими документами визначені і принципи правової взаємодії із підлітками, котрі вступають у взаємовідносини із державою. Основними принципами є гуманізм, економія репресії, законність, співрозмірність тощо. На останніх формуються і вихідні положення, так звані стандарти запобігання кримінально протиправній діяльності

неповнолітніх та щодо неповнолітніх. В контексті нашого дослідження нас цікавлять останні. Керуючись сучасним баченням віктимологічної практики та її пріоритетів, до складових міжнародних стандартів запобігання кримінально протиправній діяльності щодо дітей необхідно віднести: 1) визначення поняття «неповнолітня особа» в якості привілейованої категорії жертв кримінальних правопорушень; 2) визнання неповнолітнього повноцінним громадянином держави та учасником процесуальних відносин; 3) необхідність урахування особливостей фізичного та психічного здоров'я неповнолітньої жертви кримінального правопорушення як обставини, що його обтяжує; 4) необхідність залучення спеціалістів у галузі психології та педагогіки для прискорення посткримінального реабілітаційного процесу; 5) необхідність створення заходів та засобів роботи з неповнолітніми особами з метою утримання від первинної та вторинної віктимізації. Пропонуємо розглянути їх детальніше.

1) Визначення поняття «неповнолітня особа» в якості привілейованої категорії жертв кримінальних правопорушень.

Так, ст. 1 Конвенції про права дитини визначає, що дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [1]. Так, Принцип 2 даної Декларації більш конкретно проголошує, що дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності. При ухваленні з цією метою законів основною метою має бути найкраще забезпечення інтересів дитини [1]. Таким чином, безумовним видається те, що заходи та дії із належного, спеціального правового захисту та спеціальної охорони дитини власне після її народження та, додамо від себе, в процесі її поступового дорослішання, мають на увазі і запобігання її віктимізації, тобто передбачають комплексне попередження вчинення кримінальних злочинів проти неї [2, с. 157]. Отже, запропоноване положення, викладене у нормативно-правовому акті свідчить про те, що міжнародна правова спільнота визнає, що неповнолітній є специфічним, привілейованим суб'єктом будь-яких суспільних відносин, у зв'язку із чим потребує особливої уваги, піклування та захисту. Останнє підтверджується і тим фактом, що Преамбула розгляданого акту ґрунтується на положеннях суміжних міжнародних документів у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх осіб. Варто звернути увагу на те, що в даному контексті, згадуючи про неповнолітніх осіб, які перебувають у тяжких умовах, останні розуміються також як жертви відповідних життєвих обставин. Тобто в міжнародних нормативно-правових актах захищені інтереси не тільки осіб, котрі страждають від суспільно небезпечного впливу, але і інших видів та типів підлітків-жертв.

Отже, в розглянутому нами блоці стандарту *дуже чітко простежується така риса стандарту як те, що він реалізований на реформованій, апробованій та соціально визнаній гуманістичній платформі.*

2) Визнання неповнолітнього повноцінним громадянином держави та учасником процесуальних відносин.

Відповідно до положення ст. 18 та 19 Декларації прав дитини, які забезпечують права людини (і дитини) на свободу думки, совісті і релігії, переконань і на вільне їх виявлення. Діти, як відомо, можуть стати жертвами злочинів, пов'язаних також із релігійним та політико-ідеологічним екстремізмом, фанатизмом, насильством та, зокрема, відкритим та безапеляційним релігійним та політико-ідеологічним примусом. Стаття ж 7 даної Декларації забезпечує, у свою чергу, право всіх людей (і, знову ж таки, дітей) на рівний захист законом. Це означає, безумовно, і те, що кожна людина будь-якого віку, в тому числі і дитячого, має право на захист своїх процесуальних, матеріальних, моральних та всіх інших законних прав в якості жертви всіх вищенаведених злочинів [3]. Також варто звернути увагу на те, що у зазначеному положенні дублюються підходи більшості країн, у тому числі й України до визнання пріоритетних конституційних прав неповнолітньої особи.

Усі зазначені права будь-якої людської особи, зокрема і дитини, нормативно забезпечено також і згідно положень ст. 2, 3, 4, 5, 9, 10 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція про права людини і основоположні свободи) [4]. Зокрема в ст. 13 даної Конвенції йдеться про те, що кожен, зокрема і дитина, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному (тобто, таким чином, судовому) органі. Однак соціально-правовий інститут власне допомоги дітям взагалі та, таким чином, опосередковано і дітям-жертвам злочинів було вперше проголошено саме у Декларації прав дитини [2, с. 158]. Юридичний захист прав неповнолітніх осіб, незалежно від того чи є вони

жертвами, чи кримінальними правопорушниками має відбуватися відповідно до положень, встановлених національними законодавствами. У будь-якому випадку, правова підтримка надає можливість підліткам не тільки отримати так звану сатисфакцію, але і відчуття реалізацію завдання держави, котре полягає у захисті громадян від протиправного, суспільно-небезпечного впливу.

Так, Принцип 8 Декларації проголошує, що дитина за будь-яких обставин має бути серед тих, яка першою одержує захист і допомогу [3]. Обов'язковість допомоги дітям нормативізовано також і згідно відповідних положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Так, в ч. 3 ст. 10 даного Пакту говориться про те, що особливих заходів охорони і допомоги має вживатися щодо всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою [5]. Очевидна та невід'ємна кримінологічна спрямованість цих норм також обумовлена, на наш погляд, подальшим та постійним зазначенням незаконності, злочинності, кримінальності певних дій по відношенню до дітей. Так, суворо заборонено: здійснювати економічну і соціальну експлуатацію дітей, застосувати їх у праці в галузі, шкідливій для їх моральності і здоров'я (в рамках, наприклад, порнографічної та/або іншої подібної неприпустимої, злочинної експлуатації) чи небезпечній для життя або такої, що може завдати шкоди їх нормальному розвитку [2, с. 158]. Серед інших незаконних, злочинних дій, вчинення яких призводить до набуття дітьми правового статусу жертв-злочинів, ч. 2 ст. 8 Конвенції про права дитини визначає протизаконність, злочинність позбавлення дитини частини або всіх елементів її індивідуальності (громадянства, ім'я, сімейних зв'язків). Зазначається, що держави-учасниці даної Конвенції забезпечують дитині необхідну допомогу і захист для найшвидшого відновлення її індивідуальності. В ст. 11 даної Конвенції протизаконною дією вважаються також і незаконне переміщення дітей та їхнє повернення із-за кордону [1]. Стаття 16 даної Конвенції передбачає і неприпустимість свавільного або незаконного втручання в здійснення дитиною її права на особисте і сімейне життя, недоторканність її житла, таємницю її кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Незаконність залучення дітей до протизаконного виробництва наркотичних речовин і торгівлі ними зафіксовано у ст. 33 даної Конвенції. А ст. 35 даної Конвенції забороняє, у свою чергу, викрадення дітей, торгівлю дітьми чи їх контрабанду в будь-яких цілях і в будь-якій формі [1]. Варто звернути увагу на те, що європейський та міжнародний підхід до захисту прав та свобод неповнолітніх має значний вплив і на правовий менталітет сучасного українського законодавця. Остання теза підтверджується виникненням кримінально-правових норм, котрі захищають від нових форм протиправного впливу, обумовлених трансформацією окремих суспільних відносин (прикладом є новела кримінального законодавства, викладена у ст. 156-1 КК України, в якій передбачено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей).

В Конвенції про права дитини вперше було нормативізовано фундаментальні процесуальні права, притаманні, як відомо, кожній людській особі. Так, ч. 2 ст. 12 даної Конвенції передбачає, що дитина має право і можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства [1]. Природним є розуміння того, що інтереси дітей, таким чином, можуть бути представлені в рамках судового та/або адміністративного провадження безпосередньо ними самими або через законного представника в разі, коли діти стали жертвами тих чи інших злочинів [2, с. 98]. Однак найбільш чітко та предметно

правовий імператив надання всілякої допомоги не просто дітям, а саме дітям-жертвам злочинів висловлено в ст. 39 даної Конвенції. В рамках вказаної статті передбачається, що держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини [1]. До речі, чинне кримінальне процесуальне законодавство України наполягає на необхідності залучення представника, якщо мова йде про кримінальне провадження за участі неповнолітньої особи. Це обумовлено прагненням максимально захисту дитини від ймовірного тиску з боку працівників правоохоронних органів, кримінального правопорушника (або членів його родини), а також це підкріплюється розумінням нездатності неповнолітнього у повній мірі оцінити ситуацію, яка склалась. Що стосується прагнення міжнародного законодавця захистити дитину від будь-якого протиправного тиску, варто зазначити, що, нажал, в нашій країні, це зробити достатньо важко. Останнє обумовлено відсутністю дієвих способів реагування на ситуації, в яких суспільно небезпечно діяння у відношенні підлітка вчиняють власні батьки. Звичайно, що кримінальне законодавство передбачає за такі діяння більш жорсткі санкції, однак питання щодо того, чи можна цього вважати достатнім – залишається відкритим.

Для вирішення проблеми захисту дітей від будь-яких видів протиправного впливу, у 2006 році в рамках Ради Європи було прийнято новий документ щодо захисту прав та допомоги жертвам-злочинів, в якому міститься тлумачення поняття та конкретні види допомоги жертвам-злочинів. Отже в Розділі 3 «Допомога» Додатку до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи (2006) № 8 державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів говориться наступне: «Держави мають визначити та підтримати заходи, спрямовані на послаблення негативних наслідків злочину та гарантувати допомогу потерпілим в усіх напрямках їх реабілітації, в межах їхньої громади, вдома і на робочому місці. Доступна допомога має включати надання медичних послуг, матеріальної та психологічної підтримки, а також соціальної допомоги та консультацій. Ці послуги мають надаватися безкоштовно, принаймні безпосередньо після злочину. Потерпілим належить забезпечити якомога кращий захист від вторинної віктимізації. Тим потерпілим, хто з огляду на їхні особистісні характеристики або обставини злочину належить до категорії особливо вразливих, держави мають забезпечити можливість скористатися спеціальними засобами, що найкраще відповідають їхньому становищу. Коли є змога, допомога має надаватися мовою, зрозумілою потерпілому» [6]. Отже, в цьому контексті можна сказати, що міжнародними нормативно-правовими актами встановлюється пріоритет захисту процесуальних прав неповнолітньої жертви кримінального правопорушення. Більше того, кримінальний процес за участі потерпілої дитини розуміється як складний державний механізм, котрий має передбачати залучення максимальної кількості фахівців, знання та навички котрих є вичерпними для відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої неповнолітньому кримінальним правопорушенням, його реабілітації та профілактики подальшої (вторинної) віктимізації.

Таким чином, в цьому блоці *основною рисою міжнародного стандарту є альтернативний підхід до взаємодії з неповнолітньою жертвою кримінального правопорушення.*

3) *Необхідність врахування особливостей фізичного та психічного здоров'я неповнолітньої жертви*

кримінального правопорушення як обставини, що його обтяжує.

У принципі 5 Декларації прав дитини визначено, що дитині, яка є неповносправною фізично, психічно або соціально, мають бути забезпечені спеціальні режим, освіта і піклування, необхідні з огляду на її особливий стан [3]. В цьому контексті визначено основний напрямок взаємодії із дитиною, котра є неповносправною через певні особливості розвитку. Можна також сказати, що цим положенням міжнародний законодавець також сприяє недопущенню будь-якої дискримінації у відношенні неповнолітніх осіб.

В статті 19 Конвенції про права дитини вказано, що держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалої і брутального поведінки та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поведінки з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури [1]. В статті 23 Конвенції про права дитини зазначено, що держави-учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства. Держави-учасниці визнають право неповноцінної дитини на особливе піклування, заохочують і забезпечують надання, за умов наявності ресурсів, дитині, яка має на це право, та відповідальним за турботу про неї допомогу, щодо якої подано прохання і яка відповідає стану дитини та становищу її батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину. На забезпечення особливих потреб неповноцінної дитини допомога згідно з пунктом 2 цієї статті надається при можливості безкоштовно з урахуванням фінансових ресурсів батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину, та має на меті забезпечення неповноцінній дитині ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який призводить до найбільш повного по можливості втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний розвиток дитини [1]. Вказані положення відображають фундаментальний підхід міжнародного законодавця до захисту неповнолітніх осіб не тільки від дискримінації, цькування та жорстокого підходу, але і від використання таких дітей у кримінальних правопорушеннях. Варто звернути увагу на те, що навіть здорова фізично та психічно дитина не завжди може усвідомити, що дії, котрі вона виконує на прохання дорослих осіб є кримінально протиправними. Звичайно, що неповнолітній із особливостями розвитку тим більше не може цього зробити. Положення, викладені у Конвенції створюють платформу, котра обґрунтовує необхідність встановлення максимально репресивних санкцій за кримінальні правопорушення, вчинені у відношенні особливих дітей.

Отже, в цьому блоці *основною рисою міжнародного стандарту є критична кримінально-правова модель покарання осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у відношенні специфічних категорій неповнолітніх осіб.*

4) Необхідність залучення представників під час кримінального провадження та спеціалістів у галузі психології та педагогіки для прискорення посткримінального реабілітаційного процесу.

У Європейській конвенції про здійснення прав дітей передбачене право клопотати про призначення спеціального представника. У документі вказано, що за винятком передбаченого статтею 9, дитина має право подавати особисто або через інших осіб чи органи клопотання про призначення спеціального представника під час розгляду судовим органом справ, що стосуються її у випадках, коли внутрішнє законодавство позбавляє суб'єктів батьківської відповідальності права представляти дитину в результаті виникнення у них конфлікту інтересів з останньою. Держави можуть обмежити здійснення права, визначеного в пункті 1, лише дітьми, які внутрішнім законодавством визнаються такими, що мають достатній рівень розуміння [7]. В цьому положенні реалізується антивіктимна міжнародна політика, котра відтворюється через процесуально-превентивний підхід. Останній у свою чергу надає можливість дитині отримати максимальну допомогу від держави у зв'язку зі вчиненням у її відношенні протиправного діяння. Вище ми вже говорили про те, що дитина не здатна сама представляти свої інтереси, у зв'язку з чим потребує у процесуальному представництві.

Отже, в цьому блоці основною рисою міжнародного стандарту є симбіоз карального та відновного підходу до проваджень у яких потерпілою є неповнолітня особа.

5) Необхідність створення заходів та засобів роботи з неповнолітніми особами з метою утримання від первинної та вторинної віктимізації.

Першочерговим заходом із запобігання віктимізації неповнолітніх осіб, визнаних міжнародною правовою спільнотою є захист дітей від сексуальної експлуатації, шляхом залучення відповідних активних секторів до вироблення національної політики. У ст. 9 «Участь дітей, приватний сектор, засоби масової інформації та громадянське суспільство» Конвенції про права дитини йдеться про

те, що кожна сторона сприяє участі дітей відповідно до їхнього рівня розвитку в розробці та реалізації державної політики, програм або інших ініціатив стосовно боротьби із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей... Кожна сторона заохочує засоби масової інформації висвітлювати належну інформацію стосовно всіх аспектів сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей з належною повагою до незалежності засобів масової інформації та свободи слова. Кожна сторона заохочує фінансування, зокрема, де це доречно, шляхом створення фондів, а також проєктів і програм, які громадянське суспільство виконує для запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і для їхнього захисту [8]. Міжнародний законодавець віддає перевагу залученню громадськості та засобів масової інформації не тільки для запобігання кримінальним правопорушенням і профілактики ранньої віктимності. Останнє реалізується за допомоги висвітлення інформації, щодо стану та детермінації сучасної кримінально протиправної діяльності.

Отже, в цьому блоці основною рисою міжнародного стандарту є створення кримінологічних та віктимологічних стратегій, заснованих на забезпеченні найкращого правового захисту інтересів дитини.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що основними рисами міжнародних стандартів запобігання кримінально протиправній діяльності щодо неповнолітніх осіб є: 1) реалізація на реформованій, апробованій та соціально визнаній гуманістичній платформі; 2) альтернативний підхід до взаємодії з неповнолітньою жертвою кримінального правопорушення; 3) критична кримінально-правова модель покарання осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у відношенні специфічних категорій неповнолітніх осіб; 4) симбіоз карального та відновного підходу до проваджень у яких потерпілою є неповнолітня особа; 5) створення кримінологічних та віктимологічних стратегій, заснованих на забезпеченні найкращого правового захисту інтересів дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Назимко Є. С., Андріяшевська М.С., Тіточка Т.І. Ювенальна віктимологія: теоретико-правова модель : монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 208 с.
3. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
6. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи (2006) № 8 державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 року. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/\\$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20\(2006\)%208.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2006)%208.pdf).
7. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
8. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_927.